

Olga Orlić. Antropologija solidarnosti u Hrvatskoj: poljoprivreda potpomognuta zajednicom. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 2019., 137 str.

Prikaz knjige

Knjiga autorice Olge Orlić svojom je temom i naslovom gotovo proročki ušla u aktualnosti koje su se otvorile u izazovnoj 2020. godini. Pandemija bolesti COVID-19 u kojoj su uvedene restrikcije slobodnoga kretanja i zatvaranje tržnica, potaknula je kupce da se više orijentiraju na nabavu "zdravih", regionalnih i lokalnih namirnica, a poljoprivrednike da svoje proizvode nude na internetskim platformama, preko aplikacija i društvenih mreža. Osim toga, krize i katastrofe pokazale su neodrživost i nedostatke postojećega sustava te potrebu za promišljanjem o kreiranju novih, alternativnih ekonomskih sustava.

Knjiga je rezultat autoričina znanstvenoga bavljenja poljoprivredom potpomognutom zajednicom i solidarnom ekonomijom od 2013. godine. O svome interesu za ovu temu i o počecima provođenja vlastitih znanstvenih istraživanja, autorica govori u uvodnom dijelu. Nakon toga slijede četiri poglavlja koja nas vode kroz povijest solidarne ekonomije i prakticiranje solidarnosti u svijetu i u Hrvatskoj. U poglavlju "O predmetu istraživanja" objašnjeni su temeljni pojmovi: solidarna ekonomija, poljoprivreda potpomognuta zajednicom i grupe solidarne razmjene. Poljoprivreda potpomognuta zajednicom je jedan od alternativnih pokreta u sklopu građanskog angažmana u sustavu poljoprivrede i proizvodnje hrane, u Hrvatskoj je poznata i pod nazivom grupe solidarne razmjene. Ona je oblik zajednice prakse koji je usmjeren na stvaranje alternativnih načina nabave i tako potiče ekološku i/ili lokalnu poljoprivredu i solidarne obrasce ponašanja u društvu. Jezgru ovakve inicijative čini grupa kupaca koja sustavno potpomaže najčešće ekološke i lokalne poljoprivrednike. Za razliku od konvencionalnoga poljoprivredno-prehrambenog sustava, ovdje dolazi do izravnoga povezivanja potrošača s proizvođačima ekološke hrane. Sustavno pomaganje očituje se u tome da članovi grupe redovito i izravno nabavljaju sezonske namirnice od jednoga ili više proizvođača bez sudjelovanja plaćenoga posrednika. Netko od članova grupe prikuplja i dostavlja narudžbu za cijelu grupu te se potom proizvođači i kupci sastaju na dogovorenom mjestu i u određenom roku obave dostavu. Kupci povrće kupuju tako da kupuju unaprijed dogovorenu količinu proizvoda (tzv. košaricu). Tri osnovna principa poljoprivrede potpomognute zajednicom oko kojih se oblikuje zajednica kupaca i proizvođača su: transparentnost, povjerenje i solidarnost.

U potpoglavlju koje slijedi autorica donosi pregled razvitka inicijativa u pojedinim zemljama: u Japanu (*teikei* pokret) i u Švicarskoj (franc. *Les Jardins de Cocagne* / Vrtovi obilja), u SAD-u (engl. *community supported agriculture* – CSA) te u Italiji (tal. *gruppi di acquisto solidale* – GAS; talijanski je koncept prenesen u Hrvatsku).

Treće poglavlje “Antropološko istraživanje poljoprivrede potpomognute zajednicom u Hrvatskoj” donosi pregled i analizu ovoga pokreta u Hrvatskoj. Intervjui s akterima i članovima zajednice te autoričina opažanja, uz vjerno bilježenje njihovih iskustava, ideja, ideala, ali i problema, strahova i nadanja, vrlo su vrijedan doprinos kulturno-antropološkim istraživanjima alternativnih ekonomija. Istraživanje polazi od samih začetaka hrvatskih grupa solidarne razmjene gdje kroz razgovore s inicijatorima pokreta dobivamo informacije kako je ideja dobivena u Italiji prenesena u Hrvatsku te o iskustvima vezanim uz prezentaciju pokreta (predavanja, radionice), razradu modela, pokretanje akcija i formiranje prvih sličnih grupa. Osim inicijatora pokreta, iskazi poljoprivrednika-pionira koji su “hrabro” ušli u ovakav, njima također nov i nepoznat način prodaje proizvoda, prepuna su pitanja, početnih strahova, ali i oduševljenja novim kupcima i njihovim poštivanjem ekološke i tradicijske poljoprivrede. Posebnost ovoga, ali i ostalih poglavlja, je i opis osobnih iskustava postupnoga uključivanja autorice ove knjige u cijeli takav proces nabave.

U potpoglavlju o motivaciji aktera poljoprivrede potpomognute zajednicom dobivamo odgovor na pitanje zbog čega se pojedinci uključuju u inicijativu i koji su sve njihovi motivi. Kroz istaknute motive koji pokreću aktere iz Zagreba i Istre u poljoprivredi potpomognutoj zajednicom vidljiva je želja za stvaranjem drugačije i kvalitetnije stvarnosti. Zbog preglednosti prikaza akteri su podijeljeni u tri osnovne skupine: administratori, kupci i poljoprivrednici. I unutar svake skupine različite su motivacije za uključivanje i sudjelovanje u poljoprivredi potpomognutoj zajednicom, međutim mogu se izdvojiti neka “opća mjesta”. Motivacija proizvođača za uključivanje je, osim egzistencijalnih razloga, vrlo često nezadovoljstvo dotadašnjim poslom i načinom poslovanja poslodavaca ili želja za napuštanjem konvencionalne poljoprivrede. Bavljenje ekološkom poljoprivredom motivirano je željom za ekološki i etički prihvatljivom proizvodnjom hrane, za autonomijom, za poslom koji ispunjava i donosi osobno zadovoljstvo, kod kojega ne postoji “grižnja savjesti” zbog preispitivanja ili kršenja osobnih uvjerenja, stavova i vrijednosti.

Analiza osobnih iskustva pojedinaca koji inicijative solidarne ekonomije nastoje provesti u djelo pokazuje da su razlozi kupaca prije svega osobni (briga o vlastitom zdravlju i zdravlju obitelji, nabava zdrave hrane po razumnim cijenama) i ekološki (briga za okoliš). Strah od loše kvalitete hrane povezan je s nepovjerenjem prema institucijama. Kao drugi glavni motiv pojavljuje se podržavanje i zaštita regionalnih i lokalnih proizvođača koji proizvode hranu poštujući ekološke principe.

Administratori grupa su potvrđeni kao “zamašnjaci” grupa, inicijatori i organizatori te zapravo najveći aktivisti. Kod mnogih među njima opseg poslova i aktivnosti nadilazi samo puko upravljanje. U iskazima o njihovoj motivaciji otvorene su teme o kojima govore dva sljedeća potpoglavlja i koja se tiču provedbe i prakse: percepcija vrijednosti koje stvara poljoprivreda potpomognuta zajednicom i problemi koji je prate. Zanimljivo je pratiti stavove o osnovnim načelima: transparentnosti, povjerenju i solidarnosti te mišljenja o njihovom provođenju u praksi. Većina sugovornika slijedi navedene vrijednosti. Proizvođači ističu iskrenost oko svojih problema i grešaka te vjernost i podršku kupaca zbog te iskrenosti. Međusobno povjerenje temelj je izgrađenih, čvrstih i dugoročnih

odnosa koji su najbolje sažeti u citatu jedne proizvođačice: “Želim da moji kupci budu moji kupci dok god jedu i da onda njihova djeca i unuci budu moji kupci.” (str. 65)

Solidarnost, kao temeljno načelo, podrazumijeva međusobnu povezanost, međuovisnost, uvažavanje proizvođača i kupaca. Solidarnost prema proizvođačima vidljiva je u konkretnim primjerima pomoći u “kriznim” situacijama kroz, primjerice, pretfinanciranje sjetve, kupnju plastenika i zamrzivača ili otkup većih količina neprodanih viškova. U konačnici kupovina na ovakav način vraća dignitet, u Hrvatskoj često podcjenjivanom i stereotipiziranom, zanimanju poljoprivrednika. S druge strane, ekološkim načinom proizvodnje i razumnom cijenom proizvoda proizvođači su solidarni s potrošačima. Doduše, još uvijek je manji broj primjera solidarnosti proizvođača prema kupcima u njihovim krizama i problemima. Istaknut je primjer iz istarskih grupa u kojima se solidarnost prema kupcu manifestira tako da mu se u slučaju kada, primjerice, ostane bez kupovne moći omogućuje da radom na poljoprivrednom imanju zaradi svoju košaricu.

U istraživanju su izdvojeni problemi koji prate poljoprivredu potpomognutu zajednicom. Oni “vanjski” nedostaci su da u Hrvatskoj organska poljoprivreda nije percipirana kao strateški cilj te javne politike ne pogoduju malim poljoprivrednicima. “Unutarnji” problemi javljaju se zbog neslaganja i mimoilaženja među pojedinim grupama, ali i članovima unutar grupe. Često je isticana neravnomjernost osobnoga angažmana među članovima, gdje postoji velika i dugoročna angažiranost uvijek istih pojedinaca te inercija i neaktivnost većega dijela baze kupaca. Istraživački rezultati ovdje, kao i u motivaciji aktera, pokazuju motiviranost, entuzijizam, volonterstvo, uključenost, energiju i altruizam pojedinih članova koji pokreću i održavaju sve akcije.

Autorica primjećuje da se poljoprivreda potpomognuta zajednicom u Hrvatskoj razvija u dva pravca, a ta je razlika uočljiva i na dvama terenima na kojima su provedena istraživanja: u Istri i sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Grupe koje podržavaju ekološke poljoprivrednike u Istri inzistiraju na procesu certificiranja, odnosno podržavaju samo ekološke proizvođače koji posjeduju certifikat. Početkom 2015. godine istarske su se grupe odlučile preimenovati u solidarne ekološke grupe (SEG). Grupe solidarne razmjene (GSR) u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, tzv. zagrebačke grupe, svoju solidarnost grade na osobnom povjerenju u proizvođača, a ne na povjerenju u proces certificiranja. Ne vjeruju u sustav i državu, svjesni su toga da je danas tržišna niša ekoloških proizvoda prepoznata kao unosna te da je stoga mnogi zlorabe. Ono što ističu kao prednost GSR-a jest stvaranje povjerenja i osobnih odnosa unutar grupe, kada kupac zna da s proizvođačem dijeli iste stavove o hrani i kada je siguran da će on hranu proizvoditi u skladu s tim stavovima.

Grupe solidarne razmjene i solidarne ekološke grupe u Hrvatskoj grade i jačaju lokalnu autonomiju prehrambenoga sustava na mikrorazini. Radi se o važnom aktivističkom pokretu koji za cilj ima ostvarivanje prehrambenog suvereniteta te promjenu postojećih ekonomskih obrazaca. U zaključnome poglavlju donesena je šira slika aktivističkih pokreta, alternativnih sustava, politika i ekonomija. Objašnjeni su koncepti: prehrambeni suverenitet, prehrambena sigurnost i solidarna ekonomija. Poljoprivreda potpomognuta zajednicom je važan gradivni element prehrambenog suvereniteta prema kojemu je kvalitetna hrana osnovno ljudsko pravo te naglasak stavlja na postizanje

lokalne autonomije u prehrani. Osim toga, poljoprivreda potpomognuta zajednicom dio je solidarne ekonomije (dobre, alternativne, zelene ili humane ekonomije ili druge ekonomije) koja je jedna od alternativa kapitalističkom sustavu. Ona je usmjerena na socijalni kapital. Prikazana je povijest pojma i razvoj teorije solidarnosti koji prerasta u sociološki, politički i antropološki koncept. Autorica iznosi pregled razvoja koncepta te prikaz raznolikih inicijativa i praksi solidarne ekonomije. Ovakav oblik ekonomije predstavlja važan pokušaj transformacije dominantnoga ekonomskog sustava odozdo, putem različitih društvenih inovacija, popraćen brojnim, za lokalnu razinu pozitivnim, društvenim i gospodarskim utjecajima. Osim kao gradivni dio prehrambenoga suvereniteta i solidarne ekonomije, poljoprivreda potpomognuta zajednicom može se promatrati i kao oblik ekotopije, suvremene utopije temeljene na solidarnosti i usmjerene k stvaranju harmoničnih odnosa između čovjeka i okoliša. Međutim, prema rezultatima prikazanih istraživanja, ovaj pokret solidarne ekonomije nastoji se temeljiti na provođenju konkretnih praksi koje ipak potiču društvene promjene u manjim zajednicama te se time udaljuju od utopijske dimenzije.

Ova knjiga svojom temom, rezultatima istraživačkoga rada te provedenim analizama donosi optimizam u mračnim vremenima kada se čini da se upravlja našim zdravljem, slobodama i životima. Ona daje uvid u prakse i aktivnosti koje nose promjene “odozdo”. Poljoprivreda potpomognuta zajednicom je aktivistički pokret koji pruža alternativu proizvodnji i konzumaciji hrane kroz solidarnost: u suglasju s drugima, u povjerenju i povezanosti, dobrovoljno, aktivno i složno dijeleći odgovornost i pružajući potporu. Kroz mikrorazinu postupno, ustrajnim promjenama svakodnevnih navika, vlastitom aktivnošću pokrećemo promjene koje u ekonomskom, socijalnom i okolišnom smislu mijenjaju svijet.

Ana Perinić Lewis